

témaválasztása, mind a felhasznált irodalom révén az itt bemutatott kötet hidat képez a román és a magyar történetírás között: románul ismerteti a magyar szakirodalom legjelentősebb eredményeit, a források újszerű elemzése által pedig bőven tud újat mondani a magyar történészeknek is. Adinel Dincă munkája számos területen hoz új meglátásokat, ezek közül az egyházmegye alapításának folyamatként való bemutatása, a püspöki kancelláriára, a vikáriusi intézményre és az erdélyi szász telepesek egyházszerzetére vonatkozó megállapítások a legértékesebbek. Mindamellett, hogy a bemutatott könyv néhány pontja kétségtelenül tökéletesíthető, elsősorban az utóbbi évtized historiográfiájának feldolgozása révén, Adinel Dincă munkája megkerülhetetlen az erdélyi egyházmegye középkori története iránt érdeklődő szakemberek számára.

Kovács Mibai

Ольга Владимировна Хаванова

УСЕРДИЕ, ЧЕСТОЛЮБИЕ И КАРЬЕРА

Чиновничество в монархии Габсбургов в эпоху просвещенного абсолютизма

Indrik, Moszkva 2018. 360 oldal

A magyar historiográfia szempontjából különösen szerencsés, amikor a magyar történelmet is jól ismerő, külföldi szerző dolgozza fel a Habsburg Monarchia történetének egy időszakát. Jelen esetben a Habsburg Monarchia középszintű, központi, hivatali adminisztrációjának professzionalizálódása a téma a 18. század második felében, a szerző pedig a korszak magyar történelmét kiválóan ismerő orosz történész. Habár egy külföldi szerző külföldön megjelent munkáját választottuk ki (magyar címe: Szorgalom, ambíció és karrier. Hivatalnokok a felvilágosult abszolutista Habsburg Monarchiában), az Orosz Tudományos Akadémia professzorát, a Szlávstudományok Intézetének igazgatóhelyettesét, Olga Vlagyimirovna Khavanovát a magyar szakma számára nem kell különösebben bemutatni, hiszen munkásságával aktívan jelen van a 18. századi magyar történelem kutatásában. A monográfiában Olga Khavanova elsősorban nem egy-egy hivatalnok teljes karrierjét rekonstruálja, hanem sokkal szélesebb mezsgyén mozogva általános képet kíván adni a korabeli hivatali pályákról, kiemelt figyelmet szentelve például a mobilitásnak vagy a patrónus–kliens viszonyoknak úgy, hogy több tucat példából szemezget nagyszerű érzékkel. A munkához felhasznált források elsősorban bécsi és budapesti levéltárakból, kéziratárakból származnak (Österreichisches Staatsarchiv; Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára). A hivatkozott szakirodalom német, angol, orosz és magyar nyelvű, ami érthető, hiszen a szerző az említett nyelvekben jártas.

A keményfedeles monográfia borítóján a sötétzöld szín dominál, fedőlapján pedig Martin van Meytens svéd festő képe látható, amely a Szent István-rend első, 1764-es beiktatási ceremóniáját ábrázolja. A könyv hátoldalán a Szent István-rend kiskeresztje kapott helyet, míg az előzéklapon egy ismeretlen hivatalnok feljegyzésének piszkozata látható. Tartalmát tekintve a könyv szerzői előszóból, bevezetőből, öt fejezetből, befejezésből és végül rövidítés-, helység- és névmutatóból áll. Külön említésre méltó az a néhány idézet, amely az egyes fejezetek vagy alfejezetek elején kapott helyet, a főszövegben eredeti nyelven (latinul, németül vagy éppen magyarul), orosz fordításuk a lábjegyzetek között található.

A szerzői előszó felütésében Heimito von Doderernek (akit a szerző tévesen Nobel-díjasnak nevezett, és bár ötször is jelölték, a díjat sosem nyerte el) *A slunji vízesés* című könyvéből való idézet erősítheti bennünk azt a meggyőződést, miszerint a kézbe vett munka a legkevésbé sem cislajtán-központú. Bár a regény az 1867-es kiegyezés utáni Osztrák–Magyar Monarchiát mutatja be, nem pedig a felvilágosult abszolutizmus korabeli Habsburg Monarchiát, széles spektruma miatt mégis nagyon találó az indítás a belőle vett idézettel. Ahogy Heimito von Doderer a Monarchiát alkotó népeket társadalmi állásuktól függetlenül mutatja be, úgy Olga Khavanova könyvének tartalomjegyzéke is ezt vetíti elénk. A bevezető két alfejezete a *Habsburg Monarchia felvilágosult abszolutizmus korabeli adminisztrációját*, és *Az udvarhoz érkező petíciók alapján, a korabeli élet és karrier alakulását* tárja elénk. Az alapok lefektetését nagyban segítik a fogalommagyarázatok: a szerző olyan kulcsfogalmakat részletez az olvasók számára, mint például a bürokrácia, neoabszolutizmus vagy karrier, de a későbbiekben is lábjegyzetekben taglalja az előkerülő fogalmakat. Véleményünk szerint talán szerencsésebb lett volna a könyv végén, ábécé sorrendbe gyűjtve közölni ezeket a magyarázatokat, hiszen ha valaki céltudatosan csak egy-egy fejezetet néz meg, akkor könnyen lehet, hogy nem találkozik velük.

Az első fejezet a *Vertikális és horizontális mobilitás* címet kapta. Ennek az elején a szerző historiográfiai áttekintéssel tisztázza a patrónus–kliens viszonyának terminológiáját, majd korabeli forrásokból vett idézetekre alapozva mutatja be azt. Olyan jelentős magyar nemes családok tagjainak példái kerülnek elő, mint a Batthyányak, Károlyiak, Festeticsek vagy Pálffyak, de olvashatunk kevésbé jelentős életpályákról is, mint például Csergő Mihályról, akinek apja csak egyszerű jegyző volt Abaúj vármegyében. Az apa korán meghalt, amikor fia még csak hároméves volt. Édesanyja és jóakarói taníttatták, így 22 éves kora után Bécsbe kerülhetett az uralkodó testőrségébe. Az ott eltöltött 11 évet tanulásra használta fel, aminek köszönhetően később a Magyar Kamarában kapott állást. A könyvben még sok ehhez hasonló példával ismerkedhetünk meg, amely bizonyítja a szorgalom és kitartás eredményességét a kora újkori hivatali életben. Külön alfejezet foglalkozik az apa-fiú kapcsolatokkal, azzal, hogy milyen elönyökkel és konfliktusokkal járhatott, ha az apa már életében pozícióhoz segítette fiát, illetve hogy ezek elérésére milyen folyamodványok születtek. Egy másik alfejezet a szerencsevadászokkal, pillanatemberekkel és kívülről érkezőkkel foglalkozik, míg az utolsó kettő a tisztai karrierről és a nemességről szól. Az összes alfejezet esetében az elméleti, historiográfiai fejtegetéseket konkrét példák követik, amelyek segítenek az olvasónak mélyebben betekinteni a 18. századi Habsburg Monarchia felsőbb köreibe.

A második fejezetben a meritokrácia (érdemből és nem származás folytán szerzett hivatal) és a filantropia (emberszeretet, általános jótegykedés) jelenlétét vizsgálja a szerző a karrierről szóló diskurzusok tükrében. A fejezet rövid elméleti felütéssel kezdődik a diskurzusról, majd a szolgálatokhoz való eljutás, a hivatal-halmozás, a katolikus vallás hivatalviselésben játszott szerepe, a betegség, az öregség és az árvaság tárgyalásával folytatódik, végül pedig a kérelmekben fellelhető „martirologiai” elem vizsgálatával fejeződik be. Ez utóbbiban a főbb események, amelyek köré ezek a kérvények szerveződtek: a II. Rákóczi Ferenc által vezetett szabadságharc, az osztrák örökösödési háború és a hétéves háború. Ezek közül a magyar lakosságot nyilvánvalóan az 1703–1711 közötti szabadságharc érintette a legmélyebben. Hiába tekinthető a szabadságharc története ma már alaposan kutattottnak, az Olga Khavanova nézőpontjából való vizsgálódások akár még új alfejezetet is nyithatnak a témában.

A könyv harmadik fejezete *A karrier feléptését* helyezi a vizsgálat tárgyává. Ezen belül az oktatásról, az előmenetel mérföldköveiről és a korrupcióról szól. Helyet kapott még egy biográfiai rekonstrukció is, amelynek főszereplője Koncsek Bernát. Hogy miért éppen Koncsek Bernát az egyetlen, akiről ilyen részletesen értekezik a szerző? Egyrészt a fennmaradt

gazdag ego-dokumentum hagyaték miatt. Ahogy Olga Khavanova írja, ennek első csoportjába az általa vagy róla, latinul vagy németül írt kérelmek, előterjesztések, javaslatok stb. tartoznak. A második csoportot a latinul és magyarul folytatott magánlevelezése, míg az utolsót, a Bécsben és Budapesten is meglévő, latin nyelvű végrendelete alkotja. Ezt a forrásgazdagságot jól illusztrálja az a tény is, hogy a könyvben idézett kérelmezők közül Koncsek Bernáté a leg-hosszabb Mária Teréziának írt kérelem, amely összesen 2000 szóból áll. Amiért még érdemes egy egész alfejezetet neki szentelni, az az, hogy a patrónusa a 18. századi magyar történelem egyik meghatározó alakja, Batthyány Lajos nádor volt, így tehát Koncsek Bernáton keresztül a legfelsőbb körökbe is betekintést nyerhetünk.

Nők és a hivatali közeg a negyedik fejezet címe, amely már eleve önmagáért beszél, de a két alcím még inkább pontosítja, hogy miről van szó benne: *Özvegyek és özvegyesség*, illetve *Női kérelmezők*. Az özvegyesség kapcsán külön értekezik Mária Teréziáról, aki maga is sok gyermeket hozott világra, és 1765-ben váratlanul elvesztette férjét, Lotharingiai Ferencet. Mindezek hatására érthető, hogy Mária Teréziának a kor szokásához képest is nagyobb gondja volt az árvákra, özvegyekre. Ezt különböző özvegy sorsra jutott asszonyok példái követik, a királynőnek írt kérvényeikből vett idézetekkel. Megtudhatjuk például, hogy 1762-ben a hivatalnokok özvegyeinek nyugdíját Mária Terézia 100 és 400 forint között határozta meg, függően attól, hogy az elhunyt férj milyen pozíciót töltött be. Igaz, ez az összeg elmarad a közép hivatalnokok átlagosan 4–5 ezer forintos fizetésétől. A fejezet második felében a legkülönbözőbb ügyekben eljáró női kérelmezők eseteiből hoz példákat a szerző.

Az ötödik fejezet a *Hivatali elit és a modern nemzetek létrejötte* közti kapcsolatot tárgyalja. Ezekben a fejezetekben szó esik arról, hogy a német nyelv mennyire kötötte meg a magyar hivatali életet, a hivatali központokban és a peremterületeken hogyan értékelték a német nyelvet, milyen módon próbálták azt bevezetni a Habsburgok. A levéltári források ebből a fejezetből sem hiányoznak, megismerhetünk több, négy-öt nyelven beszélő hivatalnokot is. A záró alfejezetben – amely az *Identitások kombinációja* címet viseli – a Habsburg Monarchia, azon belül is a Magyar Királyság nemzeti sokszínűségéről olvashatunk.

A *Befejezésben* arra világít rá Olga Khavanova, hogy a 18. század második felében, különösen a végén, a hivatali elit már nagyfokú horizontális és vertikális mobilitással rendelkezett, emiatt a költözés és a foglalkozásváltás sem okozott már különösebb nehézséget, ami – napjainkhoz hasonlóan – a sikeres karrierépítésben előnyt jelentett. Mindezekben szinte nélkülözhetetlenek voltak a rokonai vagy patrónusi kapcsolatok, amelyek teljesen behálózták a korabeli udvart.

Olga Khavanova könyve a magyar történetírás számára is hordozhat újdonságokat, mélyfűrésai pedig a tudományos munkákban való hasznosíthatóságát segíthetik elő. A szövegben soha nem marad el a historiográfiai reflexió, de a fő érték – különösen a magyar történetírás számára – talán mégsem ez, hanem a levéltári források széles körének bevonása, amelyek által a hivatali elitről eddig alkotott képünk árnyaltabb, sőt sok esetben pontosabb lehet, nem beszélve az egyes személyek, családok biográfiájának gazdagodásáról. Az már csak külön öröndetes, hogy mivel a szerző jól tud magyarul, a cirill betűre való átírások is rendkívül alaposak és pontosak, referencia értékűek lehetnek mások számára is. Néhány helyen ugyan találtunk elütést, de ezek száma nem jelentős. Összességében elmondható, hogy a könyv a 18. századi magyar történelem alaposabb megismeréséhez színes adalékokat nyújt.

Dinnyés Patrik